

Η ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΑΗΨΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ-ΠΡΟΝΟΙΑΣ

Σάββας Ρομπόλης

1. Εισαγωγή

Οι τεχνολογικές ανακατατάξεις που συντελούνται στην παραγωγική διαδικασία και η στρατηγική της παραγωγικής αναδιάρθρωσης, της επέκτασης της εφαρμογής των νέων τεχνολογιών, ως μέσου βελτίωσης της παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων και των οικονομικών σχηματισμών, βρίσκεται στο υπόβαθρο των εξελίξεων που συντελούνται στην εργασία, την διεθνοποίηση και ολοκλήρωση της παγκόσμιας οικονομίας.

Η διεθνοποίηση της παγκόσμιας οικονομίας που σήμερα χρησιμοποιείται ως «ιδεολογική επένδυση» ή άλλοθι της παραγωγικής αναδιάρθρωσης, δεν αποτελεί μία νέα πτυχή στην ανάπτυξη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.

Το νέο στοιχείο σήμερα σε σύγκριση με τις προηγούμενες δεκαετίες, στη διαδικασία παγκοσμιοποίησης της διεθνούς οικονομίας, επικεντρώνεται στην αποδυνάμωση των εθνικών κρατικών παρεμβάσεων στη σφαίρα της παραγωγής, του εμπορίου και της κατανομής του πλούτου, καθώς και στην ενίσχυση των φορέων της παγκοσμιοποίησης, δηλ. των πολυεθνικών επιχειρήσεων.

Αποτέλεσμα αυτών των νέων στοιχείων της διεθνοποίησης είναι η ένταση των ανισοτήτων λόγω της αφαίρεσης από το Κράτος των αναδιανεμητικών του ικανοτήτων και λειτουργιών.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί την τελευταία δεκαετία η μείωση των κοινωνικών δαπανών στην Ελλάδα αλλά και στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Έτσι, ενώ το 1990 η κρατική επιχορήγηση αποτελούσε το 37% των εσόδων του ΙΚΑ από τις εισφορές εργαζομένων και εργοδοτών, το 1997 το ποσοστό αυτό μειώθηκε στο 21%.

Επίσης, ενώ η χρηματοδοτική συμμετοχή του Κρατικού Προϋπολογισμού στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης της τάξης του 1 τρισ. δρχ. το χρόνο συμβάλλει στην οικονομική βιωσιμότητα και κοινωνική αποτελεσματικότητα του συστήματος, η Τράπεζα της Ελλάδος στην πρόσφατη Έκθεσή της για την ελληνική οικο-

νομία, θεωρεί ότι στα 650 δις. δρχ. κρατική επιχορήγηση για το 1997 υπάρχουν περιθώρια περιορισμού τους. Ακριβώς στην ίδια κατεύθυνση της συρρίκνωσης της συμμετοχής του κρατικού προϋπολογισμού στη χρηματοδότηση της κοινωνικής ασφάλισης βρίσκονται οι πρόσφατες προτάσεις της Έκθεσης Γ. Σπράου (1997), οι οποίες, εκτός των άλλων, περιορίζουν σημαντικά το εύρος της κοινωνικής αλληλεγγύης και της αναδιανομής των πόρων στην κοινωνική ασφάλιση μόνο στο επίπεδο των 30.000 δρχ. της εθνικής σύνταξης.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο της αποδυνάμωσης των αναδιανεμητικών λειτουργιών, την περίοδο 1989-96, ενώ οι εισφορές στην Ελλάδα για συντάξεις και περιθάλψη αυξήθηκαν κατά 282%, το επίπεδο των συντάξεων και οι δαπάνες υγείας αυξήθηκαν κατά 186% (ΠΟΠΟΚΠ, 1997).

Επίσης, οι σύγχρονες εξελίξεις της παγκοσμιοποίησης, αποτυπώνουν και τη βαθμιαία τάση μετατροπής του παγκόσμιου οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού από αθροιστικό σε ακέραιο. Τυπικό παράδειγμα αυτής της τάσης αποτελεί η πορεία ολοκλήρωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης και ολοκλήρωσης της διεθνούς οικονομίας (ακέραιο) δεν εξαντλείται με την κατάκτηση νέων αγορών ή με την ενεργοποίηση νέων τομέων δραστηριότητας, αλλά συνδέεται, ιδιαίτερα, με νέες μορφές ανάπτυξης του διεθνούς καταμερισμού εργασίας, αναδιάρθρωσης των εργασιακών σχέσεων, νέες μορφές απασχόλησης, ανακατανομής του πλούτου, μεταμόρφωσης του Κράτους-Πρόνοιας καθώς και αλλαγής του χαρακτήρα των νέων τεχνολογιών αυτοματισμού, πληροφορικής και ρομποτικής στην παραγωγική διαδικασία.

Ακριβώς, το γεγονός ότι οι τεχνολογικές ανακατατάξεις δεν αποτελούν απλές μετεξελίξεις, αλλά ριζικούς γνωσιολογικούς και παραγωγικούς μετασχηματισμούς, στοιχειοθετούν τη δημιουργία νέων αλλά αντιθετικών προοπτικών στις οικονομικές και κοινωνικές πτυχές του παγκόσμιου συστήματος.

Ανάλογες αντιθετικές τάσεις παρατηρούνται και στην Ευρωπαϊκή Ένωση, εξαιτίας και της διαφορετικότητας των κρατών-μελών, ιδιαίτερα στα βασικά πεδία της εκπαίδευσης, της έρευνας-τεχνολογίας, της παραγωγής και της κοινωνικής προστασίας.

Η προοπτική σύγκλισης και άρσης των οικονομικών και κοινωνικών αντιθέσεων, στο πλαίσιο της οικονομικής και νομισματικής ολοκλήρωσης, δεν είναι επιτεύξιμη, επειδή, κατά κύριο λόγο, αφενός αφορά σύγκλιση ονομαστικών και όχι πραγματικών μεγεθών και αφετέρου η στρατηγική σταθεροποίησης της Ευρωπαϊκής οικονομίας περιορίζεται εξ' ολοκλήρου στη σταθερότητα των τιμών, παραβλέποντας τη σταθερότητα της οικονομικής ανάπτυξης, της απασχόλησης, της κοινωνικής προστασίας και των εισοδημάτων.

Ειδικότερα, στην αγορά εργασίας, το εφαρμοζόμενο πρόγραμμα οικονομικής ανασυγκρότησης (αναδιάρθρωσης) (μετάβαση από το «φορντικό» στο «μεταφορντικό» καθεστώς καπιταλιστικής συσσώρευσης), έχοντας στο επίκεντρό του την «ευέλικτη βιομηχανική εξειδίκευση» στο πλαίσιο του στρατηγικού άξονα «παγκοσμιοποίηση-ανταγωνιστικότητα-κόστος εργασίας», επιδεινώνει τις αντιθέσεις με τη διάρρηξη της διασύνδεσης του «οικονομικού» με το «κοινωνικό» στοιχείο της αναπαραγωγής, με αποτέλεσμα την μεταμόρφωση των εργασιακών σχέσεων, την δημιουργία νέων και ευέλικτων μορφών απασχόλησης και την αποδιοργάνωση του Κράτους-Πρόνοιας.

Κατά συνέπεια, με αφητηρία τις προαναφερόμενες εξελίξεις στη διεθνοποίηση, την παραγωγική διαδικασία και την εργασία, το κεντρικό ερώτημα επικεντρώνεται στο κατά πόσο οι σύγχρονες τάσεις στην εργασία στοιχειοθετούν μία προοπτική ανάπτυξης ή συρρίκνωσης και απορρύθμισης του Κράτους-Πρόνοιας;

Στην προσπάθειά μας να προσεγγίσουμε το πιο πάνω ερώτημα θα ελεξεργαστούμε ειδικότερα τα εξής θέματα:

- Σύγχρονες εξελίξεις στην εργασία: Θεωρητικές αντιλήψεις και προβληματισμοί.
- Σύγχρονες τάσεις και χαρακτηριστικά στο σύστημα κοινωνικής προστασίας.
- Σύγχρονες αντιλήψεις και πολιτικές για την προοπτική του Κράτους-Πρόνοιας.

2. Σύγχρονες Εξελίξεις στην Εργασία: Θεωρητικές αντιλήψεις και προβληματισμοί

Κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων αιώνων (19ος και 20ος) η εργασία έχει περάσει από τρία εξελικτικά στάδια ανάλογα με τις συγκεκριμένες περιόδους.

Συγκεκριμένα, κατά την προβιομηχανική εποχή η εργασία αποδεικνύει «την ταυτότητα του υγιούς ατόμου και του υγιούς μέλους μίας κοινωνίας» (P. Sassier, 1990). Κατά τη διάρκεια της βιομηχανικής περιόδου, «η εργασία αποδεικνύει την κοινωνική και οικονομική ταυτότητα του ατόμου» (P. Sassier, 1990), αφού το άτομο αντιμετωπίζεται όχι πια ως φυσικό μέλος ενός οργανωμένου συνόλου, αλλά ως κοινωνικό μέλος που συμμετέχει στην οικονομική και κοινωνική διαδικασία.

Κατά τη διάρκεια της σημερινής περιόδου, «η εργασία δεν αποδεικνύει πλέον την κοινωνική ταυτότητα του ατόμου», αφού σήμερα το άτομο διαμορφώνει μία ταυτότητα λιγότερο μέσα στον αυστηρά εργασιακό χώρο και περισσότερο από το σύνολο των επαφών του με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον (εκπαίδευση, κοινωνικοί δεσμοί, κατάρτιση, επαγγελματική ταυτότητα, κλπ) (Δ. Παπαδοπούλου, 1996).

Ειδικότερα, σ' αυτή την φάση της οικονομικής ανασυγκρότησης του καθεστώτος που διανύουμε, το ζήτημα της εργασίας και του Κράτους-Πρόνοιας αποτελεί το κεντρικότερο πρόβλημα.

Πράγματι, οι κυρίαρχες αντιλήψεις και πολιτικές νεοφιλελεύθερης έμπνευσης θεωρούν ότι η περίοδος που διανύουμε είναι η τελευταία φάση της βιομηχανικής ανάπτυξης, κατά τη διάρκεια της οποίας η νέα τεχνολογία θα ανεξαρτητοποιηθεί από κοινωνικές συνιστώσες, θα συμβάλει στη συρρίκνωση της μισθωτής εργασίας και στην αύξηση της παραγωγικότητας. Ακριβώς σ' αυτήν την περίοδο, σύμφωνα με τις προαναφερόμενες αντιλήψεις, που θα συντελεστεί το τέλος της εργασίας, η εργασία προσδιορίζεται ως μία αξία προς εξαφάνιση (T. Rifkin, 1996).

Στο ομώνυμο βιβλίο του ο T. Rifkin υποστηρίζει ότι στην πρώτη και δεύτερη βιομηχανική επανάσταση παρατηρείται μία αύξηση της παραγωγικότητας και μείωση της απασχόλησης με ταυτόχρονη αύξηση των θέσεων εργασίας στο βιομηχανικό τομέα.

Με την τρίτη τεχνολογική επανάσταση ωθείται ακόμη περισσότερο η αύξηση της παραγωγικότητας και στους τρεις τομείς της οικονομικής δραστηριότητας, χωρίς να υπάρχει πλέον τομέας που να δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας.

Έτσι, κατά τον T. Rifkin δημιουργείται ένα τεράστιο απόθεμα εργατικού δυναμικού το οποίο ζει σε συνθήκες απαξίωσης της εργασίας (μειωμένες αποδοχές, ανεργία, κοινωνικός αποκλεισμός, ένταση των κοινωνικών ανισοτήτων, συρρίκνωση της μεσαίας τάξης κλπ), γεγονός που προδιαγράφει μία καταστροφική εξέλιξη με την αύξηση των κοινωνικών αναταραχών και συγκρούσεων. Για να μη συντελεστεί αυτή η καταστροφική εξέλιξη, ο T. Rifkin προτείνει την ανάπτυξη ενός τρίτου κοινωνικού τομέα πιο φιλικού και πιο κοινοτικού, όπως υποστηρίζει.

Αυτός ο τρίτος κοινωνικός τομέας (εθελοντικός τομέας εργασίας) αποτελεί την νέα τάξη πραγμάτων κατά τον T. Rifkin και η μετάβαση σ' αυτήν την νέα τάξη πραγμάτων της παγκόσμιας οικονομίας θα σημαίνει την μετά-αγορά εποχή.

Σ' αυτήν την μετάβαση, το παραδοσιακό κράτος για την ανάπτυξη αυτού του τρίτου κοινωνικού τομέα προβαίνει: α) σε υποστήριξη της τεχνολογικής διείσδυσης στις επιχειρήσεις, β) στη χορήγηση σκιάδους αμοιβής εθελοντικής εργασίας. Έτσι, ο εργαζόμενος με μερική απασχόληση θα εργάζεται εθελοντικά με κίνητρο φοροαπαλλαγές στο εισόδημά του από τη μερική απασχόληση, γ) στη χορήγηση στους ανέργους όχι επιδόματος ανεργίας αλλά «κοινωνικής αμοιβής» με την έννοια της εκπαίδευσης και κατάρτισής τους, προκειμένου να εργαστούν εθελοντικά στον τρίτο κοινωνικό τομέα, δ) στην παροχή χορηγιών των επιχειρήσεων προς τον τρίτο τομέα με κίνητρο τις φοροαπαλλαγές, ε) στη διαφοροποίη-

ση των πηγών των φορολογικών εσόδων, με την επέκταση των φόρων κατανάλωσης (Φ.Π.Α κλπ), αφού με την ανάπτυξη του τρίτου τομέα δεν θα υπάρχει εισόδημα από μισθωτή εργασία, αλλά σκιάσεις αμοιβές από εθελοντική εργασία.

Μία τέτοια οικονομική και κοινωνική οργάνωση των συνθηκών αναπαραγωγής του καθεστώτος συσσώρευσης του κεφαλαίου, που συμπυκνώνεται στον άξονα Τεχνολογία - τέλος της μισθωτής εργασίας - ανάπτυξη της εθελοντικής εργασίας (στην ουσία καταναγκαστικού εθελοντισμού), συγκεντρώνει τους κοινωνικά μειονεκτούντες του παγκόσμιου ανταγωνισμού, με αποτέλεσμα, είτε να προσφέρεται ένα επιπλέον άλλοθι εφαρμογής πολιτικών νεοφιλελεύθερης έμπνευσης, είτε τα άτομα να μη συμμετέχουν και έτσι να απομακρύνονται από συνθήκες «πραγματικής εργασίας», με ό,τι αυτό συνεπάγεται για το μέλλον της ανθρωπότητας.

Από την άποψη αυτή η αντίληψη «του τέλους της εργασίας» αποτελεί, είτε «επικίνδυνη ιδεολογία» (Α. Λιπιέτς), είτε ουτοπία (Ντομινίκ Σναπέρ, 1997).

Σε μία άλλη εκδοχή αυτής της θεωρητικής έμπνευσης, οι μειονεκτούντες του παγκόσμιου ανταγωνισμού (άνεργοι και κοινωνικά αποκλεισμένοι) μπορεί να ενταχθούν στον κόσμο της εργασίας με τη μερική απασχόληση (αυτοτελή ή μισθωτή) εντός ή εκτός της επιχείρησης.

Επιπλέον, η θέση αυτή του τέλους εργασίας ή του τέλους της μισθωτής εργασίας είναι εντελώς εσφαλμένη, γιατί οι περισσότερες από τις θέσεις εργασίας είναι «σχεσιακές» και η μορφή της σχέσης εξαρτάται από την οργάνωση της παραγωγής και της εργασίας.

Κατά συνέπεια, αυτό που συμβαίνει και θα συμβεί εντονότερα στον επόμενο αιώνα είναι το τέλος μιας μορφής οργάνωσης της εργασίας, ιδιαίτερα στον βιομηχανικό τομέα και στον τομέα των υπηρεσιών, και όχι το τέλος της εργασίας ή της αξίας της εργασίας. Από την άποψη αυτή οδεύουμε προς ένα μορφολογικό μετασχηματισμό της εργασίας και της δομής της απασχόλησης, χάρη στις εξελίξεις των τεχνολογικών ανακατατάξεων και της αύξησης της παραγωγικότητας (Ντομινίκ Σναπέρ, 1997). Με άλλα λόγια πορευόμαστε το δρόμο του μέλλοντος της εργασίας και της ανθρωπότητας με νέες μορφές και κοινωνικές εκφράσεις.

Η αντίληψη του «τέλους της εργασίας» και το πρότυπο κοινωνικής οργάνωσης του τρίτου κοινωνικού τομέα είναι φανερό ότι αποδυναμώνει και συρρικνώνει τον αναδιανεμικό ρόλο του Κράτους-Πρόνοιας. Από την άποψη αυτή, μία τέτοια προοπτική απορρυθμίζει το Κράτος-Πρόνοια και εξασθενίζει την προοπτική ανάπτυξης του.

Το ερώτημα επομένως που προκύπτει είναι το εξής: η πορεία προς το μέλλον της εργασίας, πώς συνδέεται και πώς επηρεάζει την προοπτική του Κράτους-Πρόνοιας;

που έχουν αναπτυχθεί για τις πολιτικές και το μέλλον του Κράτους-Πρόνοιας αναφέρονται στα εξής:

Καταρχήν αναπτύσσεται τελευταία, η αντίληψη της μετεξέλιξης της κρατικής ευθύνης παροχής υπηρεσιών για την ικανοποίηση των κοινωνικών αναγκών, σε ευθύνη για την αντιμετώπιση του κοινωνικού κινδύνου που απειλεί το κάθε άτομο.

Η αντίληψη αυτή προδιαγράφει μία προοπτική εξατομίκευσης της παροχής υπηρεσιών για κάθε άτομο που έχει ανάγκη και όχι για το σύνολο του πληθυσμού και της κοινωνίας.

Η προοπτική αυτή, σε όρους οργάνωσης και χαρακτήρα των συστημάτων κοινωνικής προστασίας, σημαίνει μία σταδιακή μετατόπιση από το λεγόμενο σύστημα της «Ευρωπαϊκής ηπείρου», το γνωστό ως μοντέλο Bismark (παροχή υπηρεσιών για την κάλυψη των κοινωνικο-ασφαλιστικών αναγκών των ασφαλισμένων) στο Αγγλοσαξωνικό σύστημα Beveridge (κάλυψη ενός ελάχιστου και γενικευμένου επιπέδου κοινωνικής προστασίας και διαβίωσης, εκφράζεται τελευταία στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής «μία βούληση σύγκλισης των στόχων της κοινωνικής προστασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση», με προτεραιότητα πολιτικής, τη θεσμοθέτηση του ελάχιστου εισοδήματος). Η Πορτογαλία έχει θεσμοθετήσει το ελάχιστο εισόδημα, οι άλλες χώρες όμως για διαφορετικούς λόγους, δεν το θεωρούν αναγκαίο.

Παράλληλα άλλες αντιλήψεις υποστηρίζουν:

1. την εισαγωγή στοιχείων αγοράς στη λειτουργία του συστήματος κοινωνικής προστασίας, με την έννοια εγκαθίδρυσης ενός «ελεγχόμενου ανταγωνισμού»
2. την επιλεκτικότητα των παροχών με άξονα τα άτομα που έχουν μεγαλύτερη ανάγκη, δηλαδή του φτωχού και του κοινωνικά αποκλεισμένου
3. την ανάπτυξη της ιδιωτικής κερδοσκοπικής δραστηριότητας στην ασφάλιση και την υγεία
4. την ανάπτυξη του λεγόμενου «προνοιακού πλουραλισμού» με την έννοια δημιουργίας τοπικών συμφώνων, μεταξύ κρατικών οργανισμών, τοπικής Αυτοδιοίκησης, Κοινωνικών φορέων, μη κερδοσκοπικών οργανισμών κ.λ.π. για την αντιμετώπιση ενός συγκεκριμένου κοινωνικού κινδύνου π.χ. ανεργία, κοινωνικός αποκλεισμός, στέγαση, εκπαίδευση, φτώχεια κ.λ.π. με παράλληλη μείωση των κοινωνικών ευθυνών του Κράτους.

Μέσα στο πλαίσιο των προαναφερόμενων αντιλήψεων παρατηρείται μία απομάκρυνση από την αναδιανεμητική λειτουργία της κοινωνικής προστασίας με παράλληλο προσανατολισμό σε διαχειριστικές ρυθμίσεις.

Πράγματι, οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν και εφαρμόζονται από τα κράτη-μέλη της Ε.Ε., δεδομένου ότι δεν υπάρχει μία Ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική,

(τελευταία στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής γίνεται μία συζήτηση για συντονισμό στόχων), αναφέρονται στην ανεργία, τη μείωση των δημοσίων ελλειμμάτων, τη διαχείριση της δημογραφικής ανισορροπίας και τον έλεγχο των δαπανών κοινωνικής προστασίας. Η αναφορά αυτή είχε ως αποτέλεσμα την περικοπή των δαπανών για την κοινωνική προστασία. Αντίθετα με ό,τι πιστεύεται, οι κοινωνικές δαπάνες στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 1991 είχαν μικρή διαφορά σε σχέση με το ΑΕΠ, απ' ό,τι δέκα χρόνια νωρίτερα.

Συγκεκριμένα, σε 5 κράτη-μέλη (Βέλγιο, Δανία, Γερμανία, Ιρλανδία και Λουξεμβούργο) οι δαπάνες σε σχέση με το ΑΕΠ ήταν χαμηλότερες το 1991 απ' ό,τι το 1981. Επιπλέον σε άλλες βόρειες χώρες της Ε.Ε. η αύξηση υπήρξε μικρή και συνδέθηκε κυρίως με τα υψηλά επίπεδα ανεργίας των τελευταίων χρόνων.

Στις νότιες χώρες της Ε.Ε. όπου τα συστήματα κοινωνικής προστασίας δεν είναι ολοκληρωμένα, σημειώθηκε την προηγούμενη δεκαετία μία αύξηση των δαπανών σε σχέση με το ΑΕΠ. Η τάση όμως την τρέχουσα δεκαετία είναι φθίνουσα.

Σχετικά με τη γήρανση του πληθυσμού και τις δυσμενείς δημογραφικές εξελίξεις διαπιστώνουμε ότι τα κράτη-μέλη δεν έχουν εφαρμόσει πολιτικές που έχουν ως στόχο την αύξηση της γεννητικότητας. Οι οικογενειακές επιδοματικές παροχές δεν θεωρούνται ζητήματα προτεραιότητας και το μερίδιό τους στις δαπάνες των οικογενειακών παροχών μειώθηκε σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση περισσότερο από 30%. Αντίθετα, καθιερώθηκαν παροχές για τη λήψη της γονικής άδειας κατά τα πρώτα χρόνια μετά τη γέννηση του παιδιού (Γαλλία, Γερμανία). Το κύριο χαρακτηριστικό των μέτρων που εφαρμόστηκαν σε όλα τα κράτη-μέλη, τα πρώτα έξι χρόνια της δεκαετίας του 1990 αναφέρεται στην αναδιανομή των πόρων στο εσωτερικό του συστήματος κοινωνικής προστασίας, με τη θεώρηση ότι οι παροχές του Κράτους-Πρόνοιας που έχουν περισσότερο ανάγκη τα άτομα χαμηλού εισοδηματικού επιπέδου, θα χρηματοδοτήσουν οι ασφαλισμένοι υψηλότερου εισοδηματικού επιπέδου.

Από την άποψη αυτή, αποδεικνύεται ότι η αποτελεσματικότητα των μέτρων που έχουν εφαρμοστεί τα τελευταία χρόνια στις χώρες της Ε.Ε. είναι περιορισμένη και βραχυχρόνια στην οικονομική σφαίρα και αρνητική στην κοινωνική σφαίρα.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό των εφαρμοζόμενων πολιτικών είναι ότι κυρίως κινούνται στον άξονα κόστος κοινωνικής προστασίας - ανταγωνιστικότητα της οικονομίας.

Αποτέλεσμα αυτών των πολιτικών είναι το φαινόμενο της επιδείνωσης του επιπέδου των παροχών του Κράτους-Πρόνοιας να συνοδεύεται και από την δυσμενή θέση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας για παράδειγμα της ελληνικής οικονο-

μίας. Και όλα αυτά συμβαίνουν ταυτόχρονα με τη μείωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. Η έρευνα στο INE/ΓΣΕΕ απέδειξε ότι η ποσοστιαία συμμετοχή του κόστους εργασίας στο κόστος παραγωγής το 1990 στην Ελλάδα ήταν 17%. Στο διάστημα 1990-1996 έχει μειωθεί κατά 11% και βρίσκεται σήμερα στα επίπεδα του 1976. Η αντίστοιχη μείωση στο σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανήλθε στο 4%. Παράλληλα, την περίοδο 1984-1995 οι ονομαστικοί μισθοί στον ιδιωτικό τομέα της ελληνικής οικονομίας, με βάση την εξέλιξη του κατώτατου μισθού, αυξήθηκαν κατά 310%, ενώ οι πραγματικοί μισθοί έχουν μειωθεί κατά 19,44%, με αποτέλεσμα να παραμένουν στα επίπεδα του 1982.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η μόνη χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην οποία μειώθηκαν οι πραγματικοί μισθοί στην βιομηχανία κατά τη διάρκεια 1985-1994, είναι η Ελλάδα. Έτσι, οι αμοιβές των Ελλήνων μισθωτών αντιστοιχούν στο 65% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Επιπλέον ο Έλληνας εργαζόμενος σήμερα υποχρεώνεται να εργάζεται κατά 89% περισσότερο χρόνο για να αποκτήσει τα ίδια αγαθά και υπηρεσίες σε σχέση με τον μέσο ευρωπαϊκό συνάδελφό του. Επίσης, το 20% των εργαζομένων στην Ελλάδα πολύ-απασχολείται, κύρια για οικονομικούς λόγους, ενώ αντίστοιχο ποσοστό φαίνεται να επιθυμεί την προσφυγή σε πολυαπασχόληση σε δεδομένη ευκαιρία. Το 1/3 των μισθωτών προβαίνουν σε υπερωριακή απασχόληση, κύρια, για οικονομικούς λόγους.

Τέλος, η Ελλάδα είναι ανάμεσα στα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (μαζί με την Πορτογαλία) με τις πιο έντονες κοινωνικές ανισότητες αφού στο 10% των πιο φτωχών νοικοκυριών κατανέμεται το 2% του διαθέσιμου εισοδήματος, ενώ στο 10% των πιο πλούσιων νοικοκυριών κατανέμεται το 27% του διαθέσιμου εισοδήματος (ΟΟΣΑ, 1997).

Η θεσμοθέτηση της μερικής απασχόλησης στην Ελλάδα θα διευρύνει τις κοινωνικές ανισότητες, εντείνοντας, όπως στη Γαλλία² και τις άλλες χώρες, τις εισοδηματικές, κοινωνικο-ασφαλιστικές κ.λ.π. ανισότητες, σε βαθμό που θα οδηγήσει παράλληλα στην ύπαρξη των «φτωχών-εργαζόμενων».

Από την άποψη αυτή, μας ανησυχούν οι παρατηρούμενες κοινωνικές ανισότητες καθώς και τα αποτελέσματα των προβλέψεών μας για την προοπτική του Κράτους-Πρόνοιας, αφού διαφαίνονται ολοένα και πιο σαφή τα στοιχεία κοινωνίας των 2/3 στην Ελλάδα³.

Επιπλέον, οι πολιτικές που συνδέουν το κόστος κοινωνικής προστασίας με την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας, οδηγούν αυτές τις παρεμβάσεις, προκειμένου να εξοικονομήσουν πόρους, να ασχολούνται περισσότερο με όσους βρίσκονται κοντά στην απασχόληση και λιγότερο με όσους βρίσκονται μακριά από την απασχόληση, δηλαδή με τους μακρόχρονα ανέργους και τους κοινωνικά αποκλεισμένους.

Αυτό σημαίνει ότι διαμορφώνονται πολιτικές πολλαπλών ταχυτήτων για τους ανέργους. Τέλος, σε ορισμένες χώρες (Γαλλία, Γερμανία) αποπειράται ο περιορισμός της αυτονομίας των συστημάτων κοινωνικής προστασίας από το Κράτος, είτε με άμεσες παρεμβάσεις (Retour de l' Etat), είτε αμφισβητώντας νομοθετικά ρυθμίσεις που είχαν προβλεφθεί από συλλογικές συμβάσεις εργασίας (Γερμανία).

Συνοψίζοντας, διαπιστώνουμε ότι μέσα σε αυτό το πλαίσιο των αντιλήψεων και των πολιτικών είμαστε μάρτυρες της επιδείνωσης των κοινωνικών και εργασιακών δεικτών, καθώς και της εκδήλωσης πανευρωπαϊκών γεγονότων που έχουν σχέση τόσο με την αντιπαράθεση των προβληματισμών και των αντιλήψεων όσο και με αυτή των πολιτικών (π.χ. κινητοποιήσεις, απεργίες κ.λ.π.) Αποδεικνύεται πλέον, με τον κατηγορηματικό τρόπο ότι η βελτίωση του επιπέδου της ανταγωνιστικότητας με τις ευελιξίες και την απορρύθμιση της αγοράς εργασίας, εκτός από την συρρίκνωση που επιφέρει στην κοινωνική προστασία, δεν είναι και αποτελεσματική.

Η αποτροπή του παρατηρούμενου οικονομικού και κοινωνικού ελλείμματος στην κοινωνική προστασία και προοπτική ανάπτυξης του Κράτους-Πρόνοιας, προϋποθέτει πρώτα από όλα, τη στρατηγική αποσαφήνισης της κοινωνικής πολιτικής στην Ε.Ε. και τη χώρα μας. Το ερώτημα είναι σαφές: Θα συνεχίσει η κοινωνική πολιτική να είναι το «Παραπαίδι» της οικονομικής και νομισματικής ένωσης ή θα διαμορφωθεί μία ευρωπαϊκή στρατηγική για την απασχόληση και την κοινωνική προστασία;

Προς την κατεύθυνση αυτή οι κεντρικοί άξονες που προτείνουμε είναι οι εξής:

1. συσχέτιση ανάπτυξης, απασχόλησης και κοινωνικών δαπανών
2. υπογραφή συνθήκης για την απασχόληση και την κοινωνική πολιτική (ήδη οι διαφορετικές πολιτικές ανάμεσα στα κράτη-μέλη έχουν δημιουργήσει τις συνθήκες ενός κοινωνικού dumping στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης με ό,τι αυτό συνεπάγεται όχι μόνο για την κοινωνική πολιτική αλλά και για τις διαφορετικές προϋποθέσεις βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας). Η ανεργία στην Ε.Ε. έχει ανάγκη από πολιτικές απασχόλησης και όχι από πρωτοβουλίες απασχόλησης
3. βελτίωση του επιπέδου της ανταγωνιστικότητας μέσα από την ποιότητα της παραγωγής, των εργασιακών σχέσεων και των παραγομένων προϊόντων και όχι μέσα από τη μείωση του κόστους εργασίας και την επιδείνωση των εργασιακών σχέσεων. Οι παράγοντες που διαμορφώνουν σήμερα την ιεραρχία των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων σε διεθνές επίπεδο σχετίζονται άμεσα με την τεχνολογία, την τεχνογνωσία, το ανθρώπινο δυναμικό, την απασχόληση, την γνώση και τις νέες μορφές των παραγωγικών υποδομών

4. η θέση των δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων για βελτίωση των υποδομών και του παραγωγικού δυναμικού θα πρέπει να αναβαθμιστεί σημαντικά. Οι έρευνες μας λένε ότι οι επενδύσεις σε τεχνολογικό εκσυγχρονισμό στην Ελλάδα και τις άλλες νότιες χώρες δημιουργούν ακόμη νέες θέσεις εργασίας. Άρα η ανάπτυξη στη Ελλάδα αυξάνει την απασχόληση
5. βελτίωση των πραγματικών εισοδημάτων σε χρήμα (μισθοί) και σε είδος (κοινωνική προστασία). Οι συγκριτικές έρευνες στην Ευρωπαϊκή Ένωση αποδεικνύουν ότι, όταν μεταβάλλεται η διανομή του εισοδήματος σε βάρος της εργασίας και υπέρ της αύξησης των κερδών, τότε αυξάνεται η ανεργία. Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι εάν συνεχισθεί η διαδικασία αναδιανομής του εισοδήματος σε βάρος της εργασίας και η υποβάθμιση του Κράτους-Πρόνοιας με τη μείωση των κοινωνικών δαπανών, τότε η παρατηρούμενη σταδιακή αύξηση της ανεργίας (σήμερα είναι 10,4%) θα συνεχιστεί, με αποτέλεσμα να υπονομεύονται όλες οι άλλες συμπληρωματικές πολιτικές προώθησης της απασχόλησης
6. νέου τύπου προσέγγιση στη δημογραφική πολιτική, με στοιχεία όχι μόνο επιδοματικά αλλά και απασχόλησης, χρόνου εργασίας, ελεύθερου χρόνου και συνθηκών ζωής
7. χρησιμοποίηση των αποτελεσμάτων των νέων τεχνολογικών μέσων παραγωγής με τα οποία αυξάνεται σημαντικά η προστιθέμενη αξία, μέρος της οποίας είναι δυνατό να εμπλουτίσει τη χρηματοδότηση της κοινωνικής προστασίας
8. ανάπτυξη και αύξηση της απασχόλησης μέσω της μείωσης του χρόνου εργασίας χωρίς μείωση των αποδοχών, γιατί όπως έχει αποδειχθεί οι βασικές προϋποθέσεις βελτίωσης του συστήματος κοινωνικής προστασίας είναι η ανάπτυξη, οι κοινωνικές δαπάνες και η απασχόληση. Από πρόσφατη έρευνα προκύπτει ότι οι επιπτώσεις της μείωσης της απασχόλησης και αύξησης της ανεργίας στη χρηματο-οικονομική κατάσταση του ΣΚΠ (συστήματος Κοινωνικής Προστασίας) είναι πολλαπλάσιες απ' ό,τι οι δυσμενείς δημογραφικές εξελίξεις. Η ύφεση, η στασιμότητα του ΑΕΠ και η ανεργία περιορίζουν τη δυναμική του συστήματος προστασίας
9. αυτοτελής διοίκηση του Κράτους-Πρόνοιας και ορθολογική αξιοποίηση των πόρων του συστήματος κοινωνικής προστασίας.

Οι προτεινόμενες αυτές προσεγγίσεις απαιτείται να εμπνεύσουν και τον κοινωνικό διάλογο στην Ελλάδα. Ειδικότερα, ο εμπλουτισμός της χρηματοδότησης του Κράτους-Πρόνοιας διαμέσου της παραγόμενης προστιθέμενης αξίας καθώς και η αύξηση της απασχόλησης διαμέσου της μείωσης του χρόνου εργασίας, δεν πρέπει να θεωρηθούν ως ένα είδος τιμωρίας για τους επιχειρηματίες, οι οποίοι

επενδύουν σε νέα τεχνολογία, παράγουν υψηλή προστιθέμενη αξία και επιτυγχάνουν υψηλό επίπεδο παραγωγικότητας.

Ουσιαστικά, θα πρέπει να θεωρούνται στοιχεία ενός νέου προσανατολισμού και μείγματος οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, τα οποία αξιοποιούν τα νέα παραγωγικά και τεχνολογικά δεδομένα για την αναμόρφωση του συστήματος κοινωνικής προστασίας. Κι' αυτό γιατί η εργασία στις νέες συνθήκες παραγωγής, δεν θα πρέπει να αμειβεται μόνο σε σχέση με την χρονική της συμμετοχή στην παραγωγική διαδικασία, αλλά και σε συνάρτηση με τη ποιοτική της αναβάθμιση και τη συμβολή της στην αύξηση της παραγωγικότητας και της παραγόμενης προστιθέμενης αξίας.

Από την άποψη αυτή, μέτρα που επιβαρύνουν ολοένα και περισσότερο τους εναπομείναντες εργαζόμενους στην παραγωγική διαδικασία με πρόσθετες δαπάνες (αύξηση των εισφορών ή επιδείνωση των εργασιακών σχέσεων των προϋποθέσεων και του επιπέδου των παροχών) θεωρούνται πλέον παραδοσιακά και έντασης των ανισοτήτων, με την έννοια ότι δεν ανταποκρίνονται στην σημερινή και μελλοντική εργασιακή πραγματικότητα, αφού σταδιακά λιγότεροι εργαζόμενοι με ποιοτικότερη τεχνολογία θα παράγουν περισσότερα και καλύτερης ποιότητας προϊόντα. Στις εξελίξεις αυτές, η νέα προσέγγιση στην χρηματοδότηση του ΣΚΠ είναι μερίδιο από την παραγόμενη προστιθέμενη αξία και όχι μόνο από εισφορές, που η μάζα τους περιορίζεται λόγω της μείωσης της απασχόλησης.

Παράλληλα, ο νέος οικονομικός και κοινωνικός προσανατολισμός ξεπέρασε τα εθνικά μας σύνορα, αφού στην αναθεώρηση της συνθήκης του Μάαστριχτ, στο Άμστερνταμ, κεντρικό αίτημα των κοινωνικών φορέων της Ένωσης αποτέλεσε η ένταξη στο κείμενο της αναθεωρημένης συνθήκης, της Απασχόλησης και της Κοινωνικής πολιτικής.

Βέβαια, στις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Άμστερνταμ, δεν συμπεριλαμβάνεται το αίτημα των κοινωνικών φορέων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έτσι, αποφασίστηκαν τρία κείμενα⁴ για την ενεργοποίηση της διαδικασίας ανάπτυξης της ευρωπαϊκής στρατηγικής για την ανάπτυξη και την απασχόληση. Στην σύνοδο κορυφής του Λουξεμβούργου (Νοέμβριος 1997) για την Απασχόληση, η πρόκληση (!) για την Ευρωπαϊκή Ένωση, είναι η δέσμευση των κρατών-μελών για κοινή στρατηγική, κοινούς στόχους και κοινά μέσα, για την καταπολέμηση της ανεργίας, με τη λήψη της απόφασης για την έναρξη μίας διαδικασίας σύγκλισης με συγκεκριμένο χρονοδιάγραμμα, πόρους, μηχανισμούς ελέγχου και αξιολόγησης, με στόχο την αύξηση της απασχόλησης στα κράτη-μέλη της Ένωσης.

Με αυτούς τους προβληματισμούς αλλά και τις εναλλακτικές προτάσεις για το μέλλον της εργασίας και την προοπτική ανάπτυξης του Κράτους-Πρόνοιας,

θεωρούμε ότι η Ευρώπη πρέπει να πορευθεί προς τον 21ο αιώνα, και κατ' αυτόν τον τρόπο να αποτελέσει φωτεινό παράδειγμα για τους λαούς των άλλων ηπείρων και ταυτόχρονα να απομακρυνθεί από τη διαμόρφωση της κοινωνίας των 2/3, που εκτός των άλλων, συνθλίβει την αξιοπρέπεια και την προσωπικότητα του σύγχρονου ανθρώπου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- ¹ Σύμφωνα με τα στοιχεία του European Committee Household Panel, ο ένας στους τέσσερις Έλληνες είναι φτωχός και υπάρχουν περίπου 2.200.000 φτωχοί σε 872.000 νοικοκυριά.
- ² Στη Γαλλία η αναλογία των νοικοκυριών με χαμηλό εισόδημα από μισθωτή εργασία, εξαιτίας της μερικής απασχόλησης, από 9,2% το 1983 αυξήθηκε σε 14% το 1995 (βλ. IRES: Les bas salaires en France, 1983-1995, Paris 1997).
- ³ Ο όρος «Κοινωνία των 2/3» εισήχθη στη Γερμανία το 1984 (P.Clutz, 1984). Ένα χρόνο αργότερα εκφράζεται η θέση της «Κοινωνίας των 3/4» (S. Leebreed-F. Tennsted, 1985) που παρουσιάζει την εικόνα μιας ταξικά πολυδιακεμένης κοινωνίας με περισσότερα μη ευνοούμενα κοινωνικά στρώματα, όπως αναφέρεται στη δημοσιευμένη εργασία. Σ. Τρουμπέτα: Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στην Γερμανία, Οκτώβριος 1997.
- ⁴ Το πρώτο κείμενο αποτελεί ένα τροποποιημένο άρθρο Β της Συνθήκης της Ε.Ε. το οποίο προσθέτει την προώθηση συντονισμένης στρατηγικής καθώς και των πολιτικών απασχόλησης των κρατών-μελών. Το δεύτερο κείμενο αποτελεί ένα κεφάλαιο για την Απασχόληση στο οποίο διακηρύσσεται η προώθηση της απασχόλησης στην Ε.Ε. Το τρίτο κείμενο αποτελεί ένα ψήφισμα για την Ανάπτυξη της Απασχόλησης με την άμεση σύνδεση των οικονομικών και κοινωνικών πολιτικών [βλ. Συνθήκη Αμστερνταμ, (Βρυξέλλες 1997) και γνωμοδότηση της ΟΚΕ για το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Λουξεμβούργου για την Απασχόληση (Βρυξέλλες 1997)].

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Σ. Ρομπόλης-Μ. Χλέτσος: *Η Κοινωνική πολιτική μετά την κρίση του Κράτους-Πρόνοιας*. Εκδ. Παρατηρητής, Θεσ/νίκη 1995.
- R. Briet: *Perspectives a long terme des retraites*, la documentation Francaise, Paris 1995.
- J. P. Foucault: *le financement de la protection sociale*, Commissariat general du plan, Paris 1995.
- D. Taddei: *l' Europe du demain et la dimension sociale*, Ed. La Decouverte, Paris 1991.
- Συνέδριο υπό την αιγίδα της Ιρλανδικής Προεδρίας της Ε.Ε. «*Το μέλλον του Κράτους-Πρόνοιας στην Ευρωπαϊκή Ένωση*», Δουβλίνο, Δεκέμβριος 1996.
- P. Sassier: *Du bon usage des pauvres. Histoire d' un Hieme politique XVIe-XXe siecle*, Fayard Paris 1990.
- Δ. Παπαδοπούλου: *Ο θεσμός της εργασίας στην σύγχρονη κοινωνία: Η κοινωνιολογική διάσταση του θεσμού*, Αθήνα 1996.
- R. Castel: *Les metamorphoses sociales*, Paris 1995.

- **D. Meda:** *Le travail, une valeur en voie de disparition*, Ed. Aubier, Paris 1995.
- **D. Snaper:** *Contre la fin du travail*, Ed. Textuel, Paris 1997.
- **ΙΝΕ/ΓΣΕΕ:** *Κείμενο εργασίας για τις σύγχρονες τάσεις και εξελίξεις στον τομέα των εργασιακών σχέσεων*, Αθήνα 1997.
- **T. Rifkin:** *Το τέλος της εργασίας*, Εκδ. Α. Λιβάνη, Αθήνα 1996.
- **Έκθεση Επιτροπής (Γ. Σπράου):** .....
- **Π.Ο.Π.Ο.Κ.Ο.Π.:** *Τα πραγματικά προβλήματα της Κοινωνικής Ασφάλισης και προτάσεις για τη λύση τους*, Αθήνα, 1997.
- **Σ. Τρουμπέτα:** *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στην Γερμανία*, Δημοσίευτη εργασία, Οκτώβριος 1997.
- **ΙRES:** *Le bas salaires en France, 1983-1995*, Paris 1997.